

Başqa bir qədim insanın bu daşı tapanın əlindən almağı ilə iki qardaşın savaşı baş verərək insan qanının tökülməsi bədii boyalarla ifadə olunur. Alimin dünyagörüşünü ifadə etmək üçün kristalın kainatın rəmzi olaraq verilməsi əsərin bütün fəlsəfi mahiyyətini üzə çıxarır. Poema gecələr gah Azıx mağarasından, gah Tanrı dağlarından, gah da yovşan qoxulu çöllərimizdən gələn səslərin sədalarının təsviri ilə tamamlanır. Şair müharibə, ümumiyyətlə, qan tökülməsi əleyhinə fikirlərini Xudu Məmmədovun, yəni yurdu işğal olunmuş bir insanın simasında obrazlaşdırır.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyasında konkret olaraq ithaf ruhunda yazılan əsərlərə Eyvaz

Qarabağ müharibəsi, 20 Yanvar faciəsi və Xocalı soyqırımı mövzusunda yazılan poemalardan Yusif Nəğməkarın “Şər şənbə”, Kəmaləddin Qədimin “Köç”, Elbariz Məmmədlinin “Mən savaşa çağırıram”, Ələkbər Salahzadənin “Xocalı xəcilləri”, Ədalət Əsgəroğlunun “Xocam, Xocalı”, Zəlimxan Yaqubun “O qızın göz yaşları”, Nurengiz Günün “Xocalı simfoniyası” və digərləri Azərbaycanın məruz qaldığı tarixi ədalətsizliyi bədii fonda təqdim edən əsərlərdir. 2020-ci ilin payızında Azərbaycanla Ermənistan arasında baş verən müharibədən sonra, Azərbaycanın qələbəsini tərənnüm edən poemalar yazılmağa başladı.

Esmira Fuad həmin əsərlər haqqında yazır ki, “Sabir Rüstəmخانlı “Qarabağa dönüş”, Elxan Zal Qaraxanlı “Azərbaycan simfoniyası”,

(N.Həsənzadə “Səfirə məktub” və “Şəhid atası Şərif qağaya məktub”) və s. misal çəkə bilərik. Bununla belə Y.Nəğməkarın “Zal ağacı”, “Vəslin edamı” kimi poemalarında xarakterik obrazlar yaradılmışdır.

Poemaların tiplərindən bəhs edilərkən son illər ədəbiyyatşünaslıqda miniatür poema termininin işlənmə aktivliyinin olduğunu yaddan çıxarmaq olmaz.

Çağdaş poemalarda istər mövzu seçimi, istərsə, əsərin başlanğıc və bitmə nöqtələri arasında cərəyan edən hadisələrdə daha çox müasir dövrün poetik tələbləri nəzərə alınır. Klassik poema ənənəsi tamlıqla ilə mühafizə olunmur. Klassik Azərbaycan poemaları əsasən məsnəvi formasında yazılırdı. Diqqət yetirsək görərik ki, məsnəvi formasında yazılmış poemaların əksəriyyəti epik süjetə malikdir. Bu, təbii

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA POEMA ƏNƏNƏSİ VƏ MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ POEMA JANRI

Borçalının Rəsul Rzanın 90 illiyinə həsr etdiyi “Xoş macal”, Ağasəfənin Cəfər Cabbarlıya həsr etdiyi “Ən yaxşı sərnəşin”, Nəriman Həsənzadənin “Sözü tara verin” poemasını aid etmək olar. Fikrət Qocanın “Şəhidlər xiyabanı” Çingiz Mustafayevə, N.Həsənzadənin “Cavid”i Hüseyin Cavidə, “Nizami” poeması isə Nizami Cəfərova, Z.Yaqubun “Cavidin qız balası” Turan Cavidə, “Lefertovo zindanı” Xəlil Rza Ulutürkə, “Ün” poeması isə İsa Muğannaya, Yusif Nəğməkarın “Bəxtiyar” poeması Bəxtiyar Vahabzadəyə həsr edilmişdir. Bu dövrün ithaf poemaları içərisində Heydər Əliyevi, Rəsul Rzani, Xudu Məmmədovu, Çingiz Mustafayevi və Mübariz İbrahimovu qəhrəman seçənlər üstünlük təşkil edir.

Müstəqillik dövründə təşəkkül tapan poema tiplərindən biri də poemanın roman adı ilə təqdim olunmasıdır. Bu əsərlərə Vaqif Bəhmənlinin “Diaqnoz”, Rəşad Məcidin “Roman”, Zəlimxan Yaqubun “Hüseyin Saraçlı dastanı” dastan-romanını nümunə çəkə bilərik. Vaqif Bəhmənlinin “Diaqnoz” poeması həm struktur, həm məzmun baxımından orijinal poemadır. Rəşad Məcidin “Roman” adlı

kitabında çap etdirdiyi şeirlərin bir-biri ilə bağlılığı və ilk baxışdan nəzərə çarpmayan süjetə malik olmağı əsərin poema kimi təqdim olunmağına əsas verir. Poemada qoşma, gəraylı, beşlik, altılıq, yeddiqlik şeir formaları ilə yanaşı, sərbəst şeirlərdən də istifadə edilmişdir. Bu şeirlər vasitəsilə baş verən hadisələrdən xəbərdar oluruq. Poemada baş verən hadisələr müəyyən süjetlə, rəvayət üslubunda nəql edilməsə də, tərənnümə təhkiyənin təsiri hiss olunur. Oxucu mütləq hansısa əhvalatın qələmə alındığını fərqlənə bilər. Bu da poemada lirik və epik ünsürləri vəhdət halına gətirir. Znanstvena misel journal №832023 45.

Bu dövrün poemalarının mövzularında tarixi və ictimai-siyasi hadisələrin üstünlük təşkil etdiyini görürük. Yusif Nəğməkarın “Çanaqqala”, Zəlimxan Yaqubun “İçimdə ağlayan Kırım”, Nəriman Həsənzadənin “Nuru Paşa”, Sabir Rüstəmخانlının “Atəşböcəyi” və başqa poemalarda mövzu tarixdən götürülsə də, ona müasir şairin münasibəti əks olunur. Vətənpərvərlik, xüsusilə

Vahid Əziz “Heyrət səcdəsi”, Elnur Uğur (Abdiyev) “Hadrut fatehi”, Əlirza Həsərat “Barıt qoxulu çiçək”, Ramiz Qusarçaylı “Vətən”, Solmaz Şahin “Zəfər nəğmələri”, Zeynal Vəfa “Haqqın sədası”, Fərhad Əzizbəyli “Vətən sevdalısı” və “Tabuta sığmayan şəhid”, Nəriman Həsənzadə “Zəfər yolu”, Nizami Muradoğlu “Alp Ərdoğan, Sultan Ərdoğan”, Vaqif Bəhmənli “Mən əsgərəm, Qarabağ!”, Sabir Arazlı Özgün “Qarabağ-ruhum beşiyim” və “Uğur, gözlə məni, qayıdacağam”, Abuzər Turan “Zəfər nəğməsi”, Balayar Sadiq “Şəhid ətri” və “Zəfər simfoniyası”, İlqar Fəhmi “Balaca kişilər” poemalarında “Bu payız Vətənin könlünü alıb, Şuşanın alından öpən oğulların” (B.Sadiq) parlaq obrazını yaratdılar, 44 günlük Vətən müharibəsini və Şuşa zəfərini dastanlaşdırdılar... [3, s. 69] Tədqiqatçının da vurğuladığı kimi, poema janrı milli ruhda yazılmış əsərlərə həmişə meydan verir. Eyni zamanda janr gündəlik həyatda baş verən önəmli hadisələrə çevik münasibət bəsləyir.

Nəticə: Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə kifayət qədər yeni poema tipləri yaradılsa da, bir çox əsərlərdə xarakterin yox dərəcəsinə düşməsi, sadəcə müəyyən surətlər və ya bir qisim poemalarda təsadüf edilən epizodik obrazların varlığı üstünlük təşkil edir. Həmin obrazlar da yazıçı təxəyyülünün məhsulundan daha çox real tarixi şəxsiyyətlərdir. Poemalar ənənəvi epik poemaların da tələblərinə cavab vermir. Hətta irihəcmli əsərlər olan Zəlimxan Yaqubun “Peyğəmbər”, “Yunus İmrə dastanı”, “Hüseyin Saraçlı dastanı” və s. kimi poemaları tamamilə epik poema hesab etmək düzgün olmaz. Çünki bu əsərlər qəbul edilmiş mənzum roman janrının tələblərini tamlıqla ödəmir. Bu baxımdan müstəqillik illərində epik poemaların yazılmağına meyil edilmədiyini söyləmək olar. Hətta ənənəvi məsnəvi formasının yerini sərbəst şeir şəklinin tutduğunu deyə bilərik. Müstəqillik dövründə irihəcmli epik poemalara az rast gəlinərsə də, nisbətən fərqli poema tipləri diqqəti cəlb edir. Bunlara poema-rekviyemi (N.Xəzri “Salatın”, E.İsgəndərzadə “Mavi Mərmərə”), poema-dastanı (M.İlqar “Qaratel”, E.Zal “Anıt məzar dastanı”), poema-məktubu

ki, məsnəvinin qafiyə quruluşu ilə daha çox bağlıdır. Yenilənən qafiyələr hadisələri təfəssilatı ilə qələmə almağa şairə imkan verir. Əgər klassik poemaların əvvəlində dini müqəddəslərə və ya hökmdarlara yer ayrılırdısa, müasir dövrün poemalarında bütövlükdə əsər ithaf təsiri bağışlayır. Həm də çağdaş poemalarda mövzuya birbaşa keçid daha çox nəzərə çarpır. Orta əsr poemaları təkcə minacat, nət, mədhiyyə kimi formalara müraciət edilmir. Əvəzində isə buta almanı xatırladan yuxugörmə hadisəsinin nəqlini müşahidə edirik.

Müəlliflər əsərin yazılması üçün yuxularında onlara xeyir-dua verildiyini yazırlar. Sovet dövrünün poemalarında olduğu kimi, müasir həyatdan və real yaşantılardan alınmış mövzularda üstünlük verilir.

SSDSSBİYYAT

1. *Ahşanlı, Ş. Sözü taraxı yaşamaq haqqı Ş. Ahşanlı. – Bakı: Sabah, - 2022. - 460 s.*

2. *Akimova, E. İlin poema yaradıcılığı (janrın qurubı yoxsa ədəbi laqeydliliyimiz) AMEA Ədəbiyyat İnstitutu. Ədəbi proses-2013, Bakı: Hədəf Nəşrləri, - 2014, - 240 s.*

3. *Fuad, E. 2020-2021-ci illərin epik şeiri – poemalarda Qarabağ zəfərinin poetik ifadəsi AMEA Ədəbiyyat İnstitutu. Ədəbi proses-2020-2021, Bakı: Elm və təhsil, - 2022, - 440 s.*

4. *İsgəndərzadə, E. Qürbət hücrəsində E. İsgəndərzadə. – Bakı: Vektor nəşrlər evi, - 2013. - 215s.*

5. *Xələfli, Ə. R. Üzü Qarabağa Ə.R. Xələfli. – Bakı: Vətən, - 2017. - 320 s.*

6. *Yusifli, V. Ədəbi həyat V. Yusifli. – Bakı: Vektor nəşrlər evi, - 2014. - 326 s.*

7. *Yusifli, R. Azərbaycan poemasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri R.Yusifli. – Bakı: ADPU nəşriyyatı, - 2010. - 486 s*

Gülnar QASIMLI,

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Mətbuat tarixi və publisistika şöbəsi, böyük elmi işçi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru